

ДАВНІ УЯВЛЕННЯ СЛОВ'ЯН ПРО СКАРБИ

Вракіна К. П.

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Кузьміна Л. В.

Харківський національний університет радіоелектроніки

(61166, Харків, пр. Науки, 14, каф. українознавства, тел. (057)702-14-65)

The author explores the idea of people about treasures, studies the texts of ancient legends and retellings. The work gives examples how Ukrainians imagine treasures in the similitude of animals, birds, fantastic creatures.

Українські легенди й перекази відтворюють прадавній світогляд наших предків, їх уявлення про навколишній світ, життя, побут, у них відзеркалювалися бажання людей. До нас дійшли записи фольклористів середини XIX – початку XX ст., у яких постає світ бажань, мрій і прагнень слов'ян, повір'я й прикмети, пов'язані із дохристиянським світоглядом. Вони розглядаються вченими як основна картина світу людини. На жаль, ці тексти ще й до сьогодні не вивчені в повному обсязі. У цьому ми й вбачаємо актуальність питання.

Мета роботи – дослідити, як у фольклорних текстах відтворено уявлення слов'ян про скарби.

Художнє та пізнавальне значення народних легенд і переказів визнавали М. Драгоманов, В. Гнатюк, І. Франко, О. Дей. Зібраний ними фольклорний матеріал допомагає осмислити цей пласт народної творчості. Серед праць кінця XIX ст. найбільш вагомими є роботи М. Костомарова, М. Драгоманова, Б. Грінченка, І. Нечуй-Левицького, П. Чубинського та ін., у яких досліджено світогляд давніх слов'ян у кінці XIX ст.

Одним із основоположних уявлень у наївній картині світу людини було «бажання добробуту, багатства» [1, с. 100]. Доказом цьому є повір'я, легенди та перекази слов'ян, що своїм корінням сягають у первісний світогляд наших пращурів. Світ бажань людини відображає основні загальнолюдські мрії, що в казках, легендах та переказах здійснюються різними способами, часто фантастичними. Мірилом достатку в усі часи були гроші, які теж можуть з'являтися чудодійним шляхом. Чим більше матеріальних статків має людина, тим більше їх потребує для щастя: «Той, хто знайде щастя, ніколи більше не буде спокійним, бо потребуватиме дедалі більше скарбів» [1, с. 104].

Отже, скарб у житті людини вже з давніх часів мав велике значення. В оповідях про скарби знаходимо інформацію про те, що охоронці скарбів були різними: по-перше, це тварини-охоронці, по-друге, скарб міг являться в образі певної тварини, птаха чи людини; по-третє, скарб асоціювався з перевтіленою людиною або іншою істотою.

Так, скарби ховали в шкурах «заложних» тварин або їх головах, «у мідних чавунах, барилах, гарматах» [2, с. 533]. Закопування скарбів у

шкурах тварин, зокрема коней, биків, корів, кіз та козлів, баранів, ведмедів, у міфологічних легендах підтверджує зв'язок «з фігуруванням у них тварин» [2, с. 534]. Я. Новицьким записані в запорізькому краї легенди й перекази про «клад, що являється у вигляді козеняти» [3, с. 326], «червоного коня» [30, с. 326], «білого коня» [3, с. 327], «сірого вовка, який не дався через лихослів'я» [3, с. 328], «сивої свині» [3, с. 328], «білої гуски» [3, с. 328], «вогневого вершника» [3, с. 349], «у вигляді свічки» [3, с. 331].

Дослідник В. Дашкевич зазначає, що «серед інших перешкод до здобуття скарбу виникали й такі: на могилі з скарбом або коло неї з'являвся кінь, що розганяв людей; вовки, що вили або без шуму клацали зубами; ведмідь, що інколи ще й реве; квочка, що лізе в очі; козеня, що скаче на шию; подекуди зазначається, що скарби стережуть леви» [2, с. 532]. Фольклористи Г. Булашев, В. Войтович, П. Іванов, М. Маркевич та ін. наголошують, що нечиста сила, у володіння якої переходить скарб, буває у вигляді коня, вовка, ведмеда, kota, козла, собаки, півня. В. Войтович зазначає, що нечистий, який «скарби стереже у вигляді подоби людини, зветься скарбник або лукавий» [4, с. 479].

У фольклорних записах Б. Грінченка, В. Гнатюка, П. Іванова, В. Дашкевича, В. Милорадовича скарби являються їх шукачам у вигляді «старого сивого діда», «старої баби», «дівчини, що плаче», «в образі невидимки або Долі». Зазначимо, що мотив перевтілення типовий і для інших тематичних груп демонологічної прози (наприклад, про відьом, вовкуланів, свійських тварин). У легендах з міфологічною основою поряд із скарбами – нечиста сила, яку народна традиція змальовує в людському образі з різними тілесними аномаліями. Вона «може мати різні форми: часто нечисті, перекидаються жінкою, вівцею, цапом, півнем, крім собаки, бо її чорти не люблять» [6, с. 183].

Таким чином, тексти давніх легенд та переказів про скарби, записані в другій половині ХІХ ст. та на початку ХХ ст., доводять, що наші пращури свою мрію бути щасливими та багатими пов'язували зі скарбами. Ці фольклорні твори, з одного боку, сягали своїм корінням у прадавній світогляд слов'ян, пов'язувалися із «заложними» тваринами, які ставали охоронцями скарбів, або іншими образами, що перешкоджали людині досягти бажаного скарбу.

Література

1. Мушкетик Л. Г. Світ людських бажань у народній казці Українських Карпат // Народна творчість та етнографія. 2010. №1. С. 100–109.
2. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. Київ, 1992. 637 с.
3. Народна пам'ять про козацтво. Запоріжжя, 1991. 239 с.
4. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ, 2002. 663 с.
5. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. Київ, 1995.